

Arhe XXI, 41/2024

UDK 321.01

DOI: <https://doi.org/10.19090/arhe.2024.41.351-372>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

ZORAN R. NIKOLIĆ¹

Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka

NEVOLJE SA MAKIJAVELIJEM ODNOS SREDSTAVA I CILJEVA U POLITICI: ĐAVOLJI UČITELJ ILI KORIFEJ SLOBODE?

Sažetak: U radu ispitujemo političku misao Nikola Makijavelija (*Niccolo Machiavelli*) koja se u istoriji političkih ideja određuje i kao početak moderne političke teorije u odnosu na klasičnu, antiku i hrišćanstvo. U čemu je *novum* učenja Makijavelija? Politika kao oblast *ljudskih poslova* u kojoj sada važe pravila različita od antičkog identiteta politike, kao etike i hrišćanske vizure *božje države*, uokviruje se kao nezavisna od svega spoljašnjeg, nadređenog. Makijaveli politiku posmatra iz ugla realizma u polju političke prakse. U kontekstu iskustva bavljenja politikom u firentinskoj republici, a uvođenjem u teoriju pojmova: *moć, vlast, sila, nasilje, virtu, fortuna*, koje određuje drugačije od tradicije, politika se upućuje novim stazama. Cilj našeg istraživanja je da razmatranjem u tradiciji istorije političkih ideja analiziramo dva suprotstavljena tumačenja dela Makijavelija. S jedne je strane tradicija objašnjavanja njegove teorije kao *tehlike* u smislu uspešnog postizanja ciljeva u praksi, politike kao veštine osvajanja i zadržavanja vlasti bez obzira na sredstva, što je formiralo pojam *makijavelizam*. Nasuprot ovom, imamo autore koji Makijavelija tumače kao mislioca koji politiku posmatra iz vizure suprotstavljenosti interesa građana. Ono što se ističe kao iskorak u teoriji politike, čime Makijaveli prevazilazi svoje vreme, jeste određenje klasnih sukoba kao generatora održavanja države i zajednice. Republika je za njega okvir koji u datom najuspešnije obezbeđuje slobodu delovanja aktera. Naša teza je da Makijaveli nije *makijavelista*.² U poslednjem poglavlju razmatramo *jezuitizam* kao rodno mesto *makijavelizma*. **Ključne reči:** moderna, tehnika, makijavelizam, ciljevi, sredstva, *virtu, fortuna*, jezuitizam

---

1 E-mail adresa autora: nzoran1961@gmail.com

2 U knjizi Ivana Milenkovića, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, pronašli smo važne uvide koji su nas inspirisali u radu. Fedon, Beograd, 2018.

POLITIKA MODERNA

Nikolo Makijaveli (1469–1527), firentinski sekretar u republikanskom periodu, denunciran kao zaverenik protiv Medičija nakon pada republike i njihovog povratka, podvrgnut mučenju prilikom ispitivanja, proteran iz službe, ipak i u političkoj nemilosti odbija ponudu sekretarskog nameštenja u Dubrovniku ne želeći da napusti rodni grad. Firenca sa narastajućim građanstvom koje traži svoje mesto u političkom životu dubokih promena koje potiskuju srednjovekovni *Weltanschauung* kontekstualno će uticati na Makijavelijevo mišljenje politike. „Politika je prije svega politička forma vlasti, oslonjena na građanstvo kao onaj sloj društva koji se u renesansnoj i republikanskoj Firenci Makijavelijeva vremena rađa kao izgledni politički subjekt, okrenut protiv restauratorske aristokratske vladavine.“³ Dante i Bokačo pišu na narodnom *vulgarnom* jeziku, razvija se trgovina, zanatstvo – cehovi, brodogradnja i plovidba kao i narastajuće bogaćenje – bankarstvo, gde posebno mesto zauzimaju Medičiji koji su uznapredovali od štavilaca kože do magnata koji su pozajmljivali novac i papi. Renesansa ne predstavlja samo kulturni fenomen. Ona je posebna i po političkom realitetu koji se formira, različitom od iskustva srednjovekovnog koje se iscrpljivalo u borbi za primat između svetovnog i verskog, vladara i crkve, a kristalisalo u teorijskom pomirenju u delu Tome Akvinskog. Nas interesuje nova politička realnost u kojoj je Makijaveli sudelovao ne samo kao firentinski službenik, nego je ona bila i predmet njegovog mišljenja politike. „*Renesansna politika* znači oštru borbu za opstanak i samostalnost pojedinih sinjorija naspram pape kao najmoćnijeg talijanskog feudalca i naspram novih političkih tvorevina – nacionalnih država koje u općoj borbi između sebe sklapaju saveze, boreći se za opstanak teže dominaciji nad drugima, grabežljivo vrebajući na svoje susjede, neprijatelje i vlastite saveznike. Internacionalna scena je rascjepkana i na njoj djeluje mnoštvo političkih subjekata. U takvom kaosu političkih subjekata na međunarodnom planu osjeća se potreba

---

3 M. A. Perović, *Praktička filozofija*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2004, str. 68.

---

za sigurnošću koju zahtijeva dominantni interes kapitala – trgovine, obrta, industrije, bankarstva.“⁴

Renesansu kao otkriće antike koje se završava u umetnosti na način kolekcionarstva i divljenja Makijaveli ironično komentariše, „Kad vidim kolika se čast pripisuje antici i kako je mnogo puta, da propustim mnoge druge primjere, netko antički krnji kip po visokoj cijeni kupovao samo zato da ga imade uza se, da njime počasti svoj dom, da ga ponudi na oponašanje onima što se bave tom umjetnošću, i kako ga onda oni s mnogo vještine u svojim djelima nastoje prikazati, pa kad s druge strane, vidim kako savršeno djelovanje koje se duguje antičkim kraljevima i republikama, kraljevima, vođama, građanima, zakonodavcima i drugima koji su se trudili za svoju domovinu, prije izaziva divljenje negoli oponašanje, i kako ga, dapače, posvuda svatko u tolikoj mjeri izbjegava da nam od antičke vrline nije ostalo ni traga – ne mogu da istobno ne čudim i ne požalim.“⁵ Makijaveli utvrđujući predmet svoje rasprave ukazuje na nedostatke političke misli njegovog vremena koja ostaje u idealizaciji antičke političke misli, a upravo treba krenuti suprotno. On u antičkoj istorijskoj građi traži *uzore*, načine kako su rešavani politički odnosi, institucije koje su se stvarale. Neki narodi su imali sreću, po Makijaveliju, da imaju mudrog zakonodavca i daju narodu zakone koji su održavali državu stotinama godina uzimajući primer Sparte i Likurga. Rim se mučio da uspostavi stabilnost i stvori imperiju. Ispitujući činjenice, delovanja, on želi doći do znanja primenljiva u politici svoga vremena, a prvenstveno misleći na Firencu i italijanske rasepkane gradove-državice. Ali kakvo je to znanje koje zaokuplja Makijavelija i koje će ponuditi u *Vladaocu*, Lorencu Medičiju mlađem, određujući ga kao stvarnu istinu, zbiljsku, *verita effettuale*, Makijaveli definiše u jednoj, jasnoj, a jednostavnoj rečenici: „Mnogi su zamišljali republike i monarhije koje zaista nikada nisu ni postojale.“⁶ U *Raspravama* kaže, „Odlučio sam krenuti putem kojim još nitko nije krenuo.“⁷ Kako Makijaveli vidi dobru vladavinu? To je vladavina koja omogućava dobar život građana, sigurnost poseda, pravnu sigur-

---

4 D. Grubiša, *Uvod u Machiavellija*, u *Niccolo Machiavelli, Izabrano djelo* – Prvi svezak, Globus, Zagreb, 1985, str. 15.

5 N. Machiavelli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u *Izabrano djelo*, Globus, Zagreb, 1985, str. 153.

6 N. Makijaveli, *Vladalac*, Javor izdavaštvo, Beograd, 2012, str. 65.

7 N. Machiavelli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u *Izabrano djelo*, str. 153.

---

nost, što je imperativ trećeg staleža i uspona privrede. „U onima kad su vladari dobri, vidjet će sigurnog vladara i njegove sigurne građane, svijet pun mira i pravde, vidjet će ugledni Senat, suce i njihove časti, kako bogati građani uživaju svoje bogatstvo, kako se uznose plemenitost i vrlina, vidjet svuda mir i sreću, i kako su s druge strane nestali mržnja, razuzdanost, podmitljivost i častoljublje, vidjet će zlatno doba kad je svako mogao imati i braniti mišljenje koje hoće.“⁸ Na tragu antičke podele vlasti: kraljevina, aristokratija, demokratija, Makijaveli se opredeljuje za mešovitu vladavinu po rimskom uzoru gde vladara kontroliše narod kroz senat kao najodličniji, a demokratiju odslikava pravo na slobodno mišljenje. Vladavina koja je oslonjena na narod, građanstvo, kao najsigurnija prisutna je i u *Vladaocu*. Narod koji u državi uživa zakonitost i sigurnost je po Makijaveliju najjača zaštita vladara i države pred spoljnim neprijateljem i održanje trajnosti, jer narod je *plemenitiji* time što on jedino ne želi da bude tlačen, da bude u strahu, nesiguran za posed i porodicu, a velikaši upravo žele samo da tlače narod u nezasitoj želji za bogatstvom, vlašću. „Prema tome najbolja tvrđava koja postoji, to je ne biti omrznut od naroda, jer, baš i kad imaš tvrđave, a narod te mrzi, one te ne mogu spasiti.“⁹ *Rasprave* i *Vladaoca*, iako su različito stilski uobličeni – *Rasprave* su više pisane traktatski, a *Vladalac* koherentnije – ipak povezuje u jedinstveno delo metodski pristup Makijavelija – induktivni metod. *Vladalac* se predstavlja kao spis u kome se očituje Makijavelijev empirijski metod u analizi savremenih događaja i deskripciji na osnovu kauzalnih veza, krećući se ka uopštavanju koje formuliše kao savete vladaru, čime je koncizniji od *Rasprava*, i tu je govor o državama u njihovom najvažnijem momentu: osnivanju.

Šta je to novo u Makijavelijevom poimanju politike koje i nakon pet stotina godina biva aktuelno, a u celom periodu bilo je predmet rasprava kao možda nijedno delo filozofije politike? Makijaveli se odnosi prema objektivnosti, onome što jeste, vrednosno neutralno. Interesuje ga zbiljska istina. Etika više nije nadređena politici, već i ako je pomnije, Makijaveli je koristi instrumentalno. Isto stoji i sa religijom, hrišćanstvom. On u *Raspravama* ističe rimsku pagansku religiju kao sredstvo koje je koristilo državi jer je kod naroda negovalo vrline hrabrosti, u bitkama neustrašivosti i patriotizma da se za domovinu položi

---

8 Isto, str. 170.

9 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 91.

i život. Makijaveli posmatra politiku u delovanju koje svojim rezultatom predstavlja zbiljsku istinu i potvrđuje vladarsku veštinu, planiranje, biranje sredstava. On ističe *pravi trenutak*, sudbonosni događaj, koji ako se ne pogodi upropaštava. „Zaista svrha svih teoretskih razmatranja je istina, a svrha prakse je delo; jer i onda kada ispituju kako nešto biva, ljudi od prakse ne razmatraju ono, večno, nego što privlači pažnju u sadašnjem trenutku.“¹⁰ Makijaveli pred vladara postavlja teške zahteve u pogledu sposobnosti koje treba da poseduje. On poziva na razum, pamet koji vladara upućuje na *duh* vremena koje olakšava ili ometa u delovanju, posebno izbora sredstava u realizaciji cilja. Različito delovanje može dovesti do cilja. A opet isti postupci uspešni su kod jednog, a ne uspevaju kod drugog. „Iako imaju iste ciljeve, tj. da dođu do slave i bogatstva, ljudi različito postupaju: jedan pažljivo, drugi naglo; jedan snagom, drugi veštinom; jedan strpljivo, drugi sasvim suprotno: a svaki može služeći se različitim načinima uspeti u tome. Još se vidi kako od dva smotrena čoveka jedan dolazi do cilja, a drugi ne, a isto tako i kako dvojica podjednako uspevaju koristeći različite puteve, iako jedan postupa obazrivo a drugi naprasito. To zavisi jedino od duha vremena, koji odgovara ili ne odgovara njihovim postupcima.“¹¹ Makijaveli sposobnost vladara vrednuje u odnosu na polje politike, koje je drugačije od svakodnevnog života građana, njegova vrlina je različita od vrline privatnog lica. Tu osobinu *homo politikusa*, Makijaveli određuje kao *Virtu*. „Za razliku od moralnog razumevanja vrline, što je pre svega stvar duše, izraz unutrašnje slobode, vrlina Makijavelijevog vladara mnogo je ‘materijalnija’ i uvek vidljiva, uvek je stvar ispoljavanja, onog javnog.“¹² Šta je *differentia specifica*, u odnosu na tradicionalna učenja o vrlini?

Vrlina u antici, u homerskim epopejama, kada se grčki svet oslobađa onostranog i humanizuje, *herojsko doba* okrenuto ovostranom, označena kao *arete*-osobina, predstavlja uslov za slavu, čast. Kao vaļljano, čestito, dostojanstveno udruženo sa hrabrošću, vrlina je osobina pojedinca u nadmetanju i ambiciji da se bude najbolji. „Stolećima je Homer važio za vaspitača Helade, a *Ilijada* i *Odiseja* su se čitale svu-

10 N. Makijaveli, *Vladalac*, isto str. 103.

11 Isto.

12 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, Fedon, Beograd, 2018, str. 60.

da gde se grčki govorio ili razumeo. Već đaci su učili alfabet pomoću stihova iz Homerovih epova, a kasnije su slušali o junačkim delima jednog Ahileja ili Agamemnona, Odiseja ili Hektora. U Homerovim pesmama Grci su videli ostvarene svoje ideale i svoja merila, svoje predstave o sposobnosti i postignuću, o dužnosti i časti, a kroz te pesme ove predstave su pokolenja jedno drugom prenosila, rapsodi su ih izvodili, sofisti objašnjavali, filozofi pretresali.¹³ Vrlina tada još nije iz *agonskog* prešla u oblast morala. Stvaranje *polisa* gde slobodni građani na trgu, javnom mestu, nadmeću se sada govorom i mišljenjem, a prvi mudraci u formi izreka iznose etička načela koja su usmerena ka pojedincu, ali i zajednici, rodno je mesto vrline: *Mera je najbolja, Ničeg previše*. Religija se udaljava iz oblasti političkog života zajednice, ona je sada prisutna kroz pitanja proročištu, jer ipak odluke koje se tiču polisa odnose se na budućnost koja izmiče i mudrosti i lucidnosti aktera, ali ona nije više sudbonosna. „Uplitanje natprirodne sile čija je uloga u krajnjem ishodu odlučujuća – Herodotovo providenje, Tukididova *tyche* – svakako se mora uzeti u obzir i mora se naći mesto u ekonomiji političkih činilaca.“¹⁴ Vrlina građanina, sada postavljena na osnovama jednakosti, za Grke postaje osnov vrline države. Interesantno da promene zahvataju i područje vojne strategije, plemića konjanika zamenjuje pešak, *hoplit*, koji stoji rame uz rame u bojnom redu sa drugim građanima bez obzira na poreklo, bogatstvo. „Prva ‘sophia’ grčkih mudraca bila je moralne i političke prirode.“¹⁵ Vrhunac etičkog mišljenja koje sjedinjuje teorijsko znanje i ono praktičko predstavlja Sokrat. On vrlinu uspostavlja kao znanje koje se može naučiti dostizanjem pojma kroz definisanje. Čovek ne greši namerno već iz neznanja. Put do znanja Sokrat uvodi indukcijom, svojom dijaloškom metodom. Okrenut moralnom popravljaju atinskih građana Sokrat se nije bavio politikom, ali je ogromno uticao na politički život Atine da bi od politike, građana, postradao optužen za subverzivno delovanje protiv države. Ironija je da onaj koji je učio o pravdi, (ne)pravedno optužen strada od političkih sila moći države. „Ako i nije izgradio punu političku teoriju, ipak njegova politička shvatanja imaju značaja zbog toga što je on po-

13 K. J. Klasen, *Aretai i Virtutes*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 9.

14 Ž. P. Vernan, *Poreklo grčke misli*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 1990, str. 57.

15 Isto, str. 8.

jam pravde iz individualne etike primenio na državni život, i tako je taj pojam postao osnovni pojam nauke o državi, koja se u njegovo doba počela razvijati.¹⁶ Četiri Platonove vrline: mudrost, pravičnost, umeštenost i hrabrost istaknute u *Državi* prelaze u Rim a hrišćanstvo pridodaje: veru, milosrđe i nadu. Makijaveli u odnosu na klasične vrline, može se reći, *Virtu* suprotstavlja celoj grupi vrlina. Polazi od određenja čoveka kao nesavršenog bića, koje nije vođeno samo razumom kao što je mislila antika, već više strastima i interesima, tako da dobre osobine vladaru bi samo smetale. Ali, svojevrsni antropološki pesimizam Makijaveli ne tumači polazeći od prirode čoveka o čemu je antika mislila, već može se reći iz političke prakse, ne samo savremene na tlu Italije, već i iz proučavanja antičkih pisaca, posebno rimskog perioda. „Nasuprot vladajućem dogmatizmu, sholastici i klerikalizmu, on obnavlja antičko znanje i izvodi dragocene zaključke iz antičke političke prakse koju nijedan savremeni politički teoretičar ne poznaje ni približno tako dobro kao on.“¹⁷ Vladalac sada prvenstveno treba da nauči da ne bude dobar. Ali to ne znači da treba da bude zao, zločinac. Makijavelijeva logika je ili – ili, i ona izvire iz političke prakse. Praksa određuje i sredstva, ali i vrednosti. Moglo bi se reći da po Makijaveliju sama praksa političkog stvara i određuje pravednost. Ona nije Platonova ideja Pravde po kojoj se ustrojava *polis*, i važi za sva vremena i za sva društva. Makijaveli u *Vladaocu* konstatuje da su ljudi po prirodi loši. „Jer o ljudima uopšte može se reći ovo: nezahvalni su, nepostojani, pritivorni, beže od opasnosti, lakomi su na dobit; i dok im činiš dobro, sasvim su tvoji, nude ti svoju krv, imanje, život, decu, kao što sam ranije rekao, kad nema potrebe; ali, zadesi li te nevolja, okreću glavu od tebe.“¹⁸ U političkom životu primenjuju se i neuobičajena sredstva koja odudaraju od svakodnevnog privatnog života građana. *Vrlina* je veština i hrabrost u situacijama, procenjivanje sredstava za ciljeve. Ivan Milenković ističe da vrlina nije nešto što prethodi delovanju i što bi se moglo shvatiti kao stalna osobina. Ona se stvara u samom delu. Delo potvrđuje dobro upotrebljena sredstva. Milenković uvodi kao vrednost

16 H. v. Arnim, *Die politischen Theorien des Altertums*, u Miloš N. Đurić, *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976, str. 260.

17 M. Marković, „Politika i tehnika u delu ‘Discorsi’ Makijavelija“, u *Letopis Matice srpske*, knj. 467, sv. 5 (maj 2001), str. 666 – 679.

18 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 71.

vrline nečekanje događaja i odgovor. Vrli vladar ide u susret događajima, ne čeka pasivno da mu pomogne Fortuna. „Drugim rečima, novi Makijavelijev vladar aktivno koristi okolnosti, on ih čak proizvodi ne čekajući da se stvari srede same od sebe, uz pomoć sreće, ili što je još gore, da mu neko drugi nametne okolnosti.“¹⁹ Čezare Bordžija (*Cesare Borgia*) ne čeka da u Romanji izbije pobuna zbog surovosti namesnika Ramira de Orka (*Ramiro de Orca*) koga je on postavio, već naređuje da ga ostave rasčerečenog na trgu. „Surovost ovoga prizora izazvala je kod naroda istovremeno zadovoljstvo i zaprepašćenje.“²⁰ Bordžija je pokazao *Virtu* u događaju koji je bio iznenađan, uspešan, a pokazavši narodu svoju pravednost, jer ih je oslobodio namesnika koji ih je držao u strahu. Bordžija je ovde delovao i nuždom u skladu sa duhom vremena. Bez obzira na moral, on je morao na jedini način otkloniti opasnost za uređenje Romanje. Njegovo delo nije proizvoljno, nije delo silnika kome je palo na pamet da ubije svog namesnika.

Makijaveli otkriva u političkom delovanju i snagu privida, veštinu pretvaranja. Ovde, čini se, Makijaveli vidi politiku i kao veštinu iluzije, obmane. „Samo je potrebno vešto sakriti ovu prirodu, pa biti veoma pritvoran i dvoličan; a ljudi su tako naivni i toliko se pokoravaju potrebama da će onaj koji vara uvek naći nekoga koji će dopustiti da ga prevari.“²¹ Politiku kao umetnost iluzije teoretski je kod nas razmatrao Dragan Simeunović. Upućujući na Hegela, kaže da Hegel nije odredio politiku kao umetnost iluzije, „[p]a ipak na tragu njegove misli o umetnosti i politici, kao i na osnovu političke filozofije i prakse nastale pre i posle njegovog vremena, i te kako je moguće govoriti o politici i kao umetnosti iluzije.“²² U određenju pojma iluzije, Simeunović utvrđuje dva načina njene pojave u politici kao privid (*Schein*) i obmana (*Teuschung*). Kod iluzije nema posebnog interesa koji se ostvaruje, a obmana uključuje da su „svest i delanje iluzioniste rukovođeni posebnim, pa i ličnim interesnim ciljevima karijere, moći, bogaćenja“²³ Makijaveli daje primere i za jedno i drugo. Papu Aleksandra VI navodi kao paradigmu obmanjivača: „Aleksandar VI nije nikad nikad ništa drugo radio,

19 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, str. 61.

20 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 35.

21 Isto, str. 74.

22 D. Simeunović, *Teorija politike – rider*, Udruženje „Nauka i društvo“, Beograd, 2002, str. 87.

23 Isto, str. 88.

nikada nije mislio ni na šta drugo nego da prevari ljude, i uvek je nalazio onoga koga je mogao prevariti.²⁴ Drugi primer koji navodi je kralj Ferdinand Aragonski koji je inicirao ratne poduhvate niskog rizika (pohod na Granadu, proterivanje i pljačka Mavara i Jevreja iz Španije); „I stalno je tako izvodio i pripremao velike stvari koje su uvek ispunjavale njegove podanike iznenađenjem i divljenjem, odvrćajući im pažnju od ostalog.“²⁵ Da li zbilja kod Makijavelija, koja je kroz politički realizam oslobođena ideja koje treba da odrede delatnost vladara, bio to bog ili Platonova ideja pravednog, sada dovodi u pitanje samu sebe? „Ali Makijaveli ne samo da prednost ne daje svetu ideja u odnosu na stvarni svet, niti, naprotiv stvarnosti daje prednost u odnosu na ideju – što bi bila puka zamena mesta elementima sa različitim predznakom, a da njihova delotvornost ostane nepomerena, već on stvarnost ne pretpostavlja kao homogenu, neprotivrečnu, unapred datu celinu uvek identičnu sebi samoj, što je pretpostavka svakog realizma.“²⁶ Stvarnost za Makijavelija postaje promenljiva, protivrečna, a vladar se susreće sa *više stvarnosti koje se uzajamno bore za povlašćeni položaj* (Milenković). Ali privid može i da nestane, kako je ljudska priroda nestalna. Savonarola, čije je propovedi Makijaveli slušao na početku rada u službi firentinske kancelarije i u svom izveštaju iznosio njegovu veštinu ubeđivanja isprativši njegov kraj na lomači, izrekao je sentencu o *nenoružanim prorocima koji su loše prolazili*. Vlast ne može opstati samo na idejama, programima. Potrebna je i sila, a u slučaju Bordžije; sam čin, prikaz na javnom mestu pokazao je stvarnog nosioca moći u Romanji. Govoreći o načinima vladarevog delovanja; zakonima (čovjek), silom (životinja), pa treba da se ponaša kao lav i lisica, dodaje: „Jednom vladaocu, dakle, nije potrebno da ima sve ranije navedene osobine, ali je potrebno da se pravi da ih ima.“²⁷ Znači ukoliko ih nema, ne treba da očajava; dovoljno je da iluzijom stvori ubeđenje da ih poseduje.

Virtu kod Makijavelija obično ide u paru sa *Fortunom* kao srećom, ali koja kao nešto neizračunljivo, neplanirano može da dođe i kao udes, zla kob, sudbina. Da li se treba osloniti na sreću ili je ignorisati? Umilostiviti je poklonima kao u antici ili molitvama u hrišćanstvu? Ona je

24 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 74.

25 Isto, str. 88.

26 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, str. 58-59.

27 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 74.

immanentna, u svetu, nije ništa transcendentno koje kao bog determiniše. Možemo je odrediti kao ono objektivno u odnosu na subjektivno, kao okolnosti koje su izvan naše moći. Makijaveli *Fortunu* kao sudbinu upoređuje sa nabujalom rekam, silom prirode koja ruši sve pred sobom i naizgled izmiče ljudskoj kontroli, moćima. Ipak ljudi mogu pripremana, u očekivanju bujice graditi nasipe, kanale kako bi otklonili štete. „Pa ipak pošto naša slobodna volja nije zamrla, primam kao istinu da sudbina može da odlučuje u polovini naših dela, ali da ipak ona nama ostavlja drugu polovinu ili približno toliko.“²⁸ Vladalac koji poseduje *Virtu* može delovati i protiv *Fortune*. Na primeru Čezara Bordžije koji se ističe vrlinom, njegov neuspeh koji okolnostima nastaje usled smrti njegovog oca pape Aleksandra VI, kao i bolešću Bordžije mogao bi se tumačiti zlom kobi na koju čovek ne može uticati (bolest). Makijaveli ipak kaže da je mogao da spreči izbor pape Julija, koji je imao razloga da mu se osveti, ako nije mogao da dovede papu pristašu. „Vojvoda je, dakle, pogrešio u izboru, te je to bilo uzrok njegove propasti.“²⁹ Sudbina, kao zla kob, ne može biti izgovor za nerazboritost, gubitak vlasti, propadanje države, već je to više nedostatak *Virtu*. Kako Makijaveli ističe, duh vremena, promene, vladalac treba predviđati ako je mudar i prilagoditi se kako vetar duva. „Sreća tu ne igra nikakvu ulogu: vetrovi sreće, *venti della fortuna*, tek je slika za ono što se događa u sadašnjosti i što valja prozreti, a ne sila na koju valja računati.“³⁰ Negde Makijaveli *Fortunu* metaforično prikazuje kao ženu koja „treba da se tuče i kroti“³¹, i više odgovara mladosti koja je hrabrija, energičnija. Opet vidimo Makijavelijevo ili – ili delovanje. U skladu sa svojom teorijom ostavlja otvoreno da li sudbinu treba proračunavati ili smelošću i neustrašivošću osvajati.

VLADALAC – APOLOGIJA TIRANIJE ILI GRAĐANSKE VLASTI

U ovom spisu Makijaveli se bavi monarhijama i novim vladavinama, ali govori i o republikama. A o republikama je pisao i u *Raspravama*. Kako ovo razumeti? Da li njegovo stajalište državu određuje kao

28 Isto, str. 101–102.

29 Isto, str. 39.

30 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, str. 105.

31 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 104.

formu koja se praksom političkog života ispunjava različitim sadržajima koje stvaraju akteri u stalnoj borbi interesa, moći, želje za vlašću, dominacijom, tlačenjem i težnjama za slobodom od tlačenja? Da li sukobi upropašćavaju državu i iz tog razloga je potreba za stabilnošću koja će silom uspostaviti slogu, stabilokratiju na način da „svaki deli pravdu ženama i deci.“³² Možemo li se zapitati da Makijavelijevo bavljenje novim vladavinama, početkom, u stvari treba da odgovori na pitanje zašto države propadaju ili kako opstaju? U republikama dolazi do kvarenja vlasti usled korupcije, sebičnosti, gramzivosti, želje za bogaćenjem koja zamenjuje želju za imanjem. Problem nove vladavine je u njenom utemeljenju, jer se ruši ono staro, a donose se novi zakoni, institucije. To može da bude mirnim putem, delom mudrog zakonodavca (Likurg i Sparta). Da li novo koje se utemeljuje traži i silu? Česare Bordžija, koga često spominjemo prateći Makijavelijeva izlaganja, našao se u situaciji da se, uvodeći novu vlast u Romanji, suoči sa anarhijom, tiranijom lokalnih moćnika, vojnih zapovednika, pljačkom. U ovoj situaciji dobri zakoni nisu mogli biti uvedeni kao spisak želja Bordžije. Staro se moralo srušiti silom, dobrom vojskom (ne plaćeničkom, već sopstvenom). I Bordžija je po Makijaveliju uspostavio „dobre temelje“: „Uvedeni su red i zakon, pokrenute su privredne aktivnosti, stanovnici Romanje su prvi put doživjeli relativnu pravnu sigurnost i zaštitu od otvorene pljačke i zloupotrebe političke moći gde je carevala korupcija i *venalita* tj. potkupljivost.“³³ Ali problem vlasti je njeno održavanje. Razmatranjem monarhije i republike, odnosno tradicionalnih političkih učenja o najboljem uređenju: republika, monarhija, mešovita, za šta se Makijaveli opredeljuje? U glavi IX *O građanskim vladavinama* on uočava konflikt između velikaša i naroda kao osnovnu strukturu države, a koji je dinamičan i ugrožava državu. Ovi konflikti i nesloge su mnogoznačni. Dajući primer Rima i nemira koji ga zahvataju posle progona kralja Tarkvinija i nezadovoljstva naroda novim poretkom koji je ostavio sve stare institucije plemstva, desilo se uspostavljanje nove dobre institucije. „Uz mnogo zbrke, buke i opasnosti od smutnih radnji (*molte confuzioni, remori i pericollidi scandolli*) u Rimu su, posle čuvenog susreta plebejaca i Meninija Agripe na brdu Aventin, ustanovljeni tri-

32 Citat iz Aristotelove *Politike* u Z. Dimić, *Političke životinje i zveri*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2022, str. 120.

33 D. Grubiša, Uvod u Machiavellija, u *Niccolo Machiavelli – Izabrano djelo*, str. 35.

---

buni kao predstavnici naroda koji će ga štititi od samovolje plemstva i koji će istovremeno biti posrednici između suprotstavljenih slojeva.³⁴ Makijaveli u odnosima vladar–narod na strani je naroda, koji je *plemenitiji* od velikaša utoliko što je njegova ambicija da ga se ne tlači od strane vlasti, nema ambiciju osvajanja vlasti, i kao takav obezbeđuje trajnost države. Narod obezbeđuje i moć. Makijaveli dolazi do poimanja moći kao brojnosti. „Dalje, od nezadovoljnog naroda vladalac se nikada ne može osigurati zato što ga je mnogo; od velikaša može zato što ih je malo.“³⁵ Hana Arent (*Hannah Arendt*) u određenju moći misli saobrazno Makijaveliju. „Moć nikada nije svojstvo pojedinca; ono pripada grupi i postoji samo onoliko koliko se grupa drži zajedno. Kada za nekoga kažemo da ‘ima moć’ mi u stvari kažemo da ga je izvesna grupa ovlasila da dela u njihovo ime. Od tog trenutka kad ta grupa od koje potiče moć iščezne (*potestas in populo*, bez naroda ili grupe ne postoji moć), njegova moć takođe nestaje.“³⁶ Kako se vladavina održava u konfliktima i sukobima, ambicijama i interesima? Jedan način bi bio tiranija, despotska vlast koja ukida sve protivrečnosti zajednice, *makijavelizam* na delu. Na drugoj strani imamo u renesansi teorije koje sukobe, bogaćenje jednih i siromašenje drugih, nepravedne zakone koji favorizuju manjinu vlasnika pokušavaju rešiti utopijskim konceptima idealnog uređenja. Tomas Mor (*Thomas More*) u duhu humanizma piše *Utopiju* na tragu Platona i njegove idealne države. Ali svojim polazištem, ukidanjem privatne svojine kao izvora zla i nepravde, i Platon i Mor, proklamovanjem egalitarizma i vlasti kolektiva nad pojedincem, ukidaju slobodu pojedinca i zajednice. Njihove teorijske postavke samim tim su preteče totalitarizma.

Makijavelijev odgovor na problem održanja vladavine je: *republika*. Nesloga i razjedinjenost društvenih slojeva koja se ne iscrpljuje u klasnom sukobu velikaša i naroda, ispoljava se u mnogostrukim načinima. „Da je reč o ključnom momentu Makijavelijeveg dela, ukazuju eksplicitne tvrdnje, tako i izrazita inventivnost kada je potrebno opisati napetost suprotstavljenih društvenih slojeva: *brighe* (spletke), *conflitti* (sukobi), *confusioni* (zbrke), *contenzioni* (sporovi), *controversie* (razmirice), *discordie* (razdori), *disordini* (neredi), *disparei* (razlazi),

---

34 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*.

35 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 45.

36 H. Arent, *O nasilju*, Alexandrija Press, Beograd, 2002, str. 56.

dissensioni (nesloge), *disunioni* (razjedinjenosti), *divisioni* (podele), *grida* (vika), *guere* (ratovi), *inimicize* (neprijateljstva), *insolenze* (drskosti), *ire* (besovi), *odi* (mržnje), *pericoli* (opasnosti), *rumori* (buke), *scandali* (sablazan), *scontri* (udarci), *sedizioni* (bune), *travagli* (trvenja), *tumulti* (meteži), *urti* (svađe), *vendete e zuffe* (osvete i prepirke) (spisak se ovde ne iscrpljuje)³⁷. Ovo je veliki spisak sporova u državi, supotstavljenosti u republici koje su stalne, one se ne smenjuju po Makijaveliju kao sloga i nesloga. Zaključak Makijavelija da samo iz stalno prisutne slobode borbi suprotnosti, slojeva, mišljenja, političkih akcija, ti sukobi jačaju i održavaju državu, epohalan je u smislu da prevazilazi svu dotadašnju tradiciju filozofije politike. Antičko mišljenje o dobrim i lošim uređenjima koja se smenjuju sada je prevaziđeno modernim poimanjem. Sukobi, ono partikularno, uspinju se ka opštosti kao *dobri zakoni* koji čuvaju tkivo zajednice i obezbeđuju državu. Ovo znači da suprotnosti konstituišu republiku. Sukobi utiču na institucije, zakone, a koji opet omogućavanjem slobode delovanja i ispoljavanja interesa i, mogli bismo reći iz današnje pozicije *ideologija* i aktera, obezbeđuju život i održanje države. Citat podnaslova glave IV Prve knjige *Rasprava* je jedan od retkih Makijavelijevih kategoričkih iskaza u njegovom delu, gde su više prisutni disjunkcija i logika ili-ili: „*Nesloga puka i rimskog Senata učinila je republiku slobodnom i moćnom.*“³⁸ Makijaveli kao da ovim stavovima ne daje za pravo tumačenjima koja ga vide kao prethodnika Hobsa (*Thomas Hobbes*), te poimanja države kao prelaska iz prirodnog stanja *rat svih protiv svih*. Kod Makijavelija država ostaje kao političko polje rata svih: plemstvo, narod, velikaši, siromašni. Aleksandar Molnar ovu vladavinu određuje kao *regenerišuću republiku*, „... koja nije ni (prava) republika, ni monarhija, nego njihova mešavina.“³⁹ Regenerisanje republike se odvija kroz zakone i ustanove koje prate promene vremena i promene političke moći aktera. Sada je vidljivo insistiranje Makijavelija na razboritosti vladara koji dela u *duhu vremena*. Regeneraciju ističe i Milenković, naslovljujući je kao *vraćanje na početak*. „U rečenom slučaju republike se otrežnjuju

37 I. Milenković, *Pohvala neslozi – Makijaveli protiv makijavelizma*, str. 137.

38 N. Machiavelli, *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u *Izabrano djelo* (priređio D. Grubiša).

39 A. Molnar, „Makijavelijev državno-republikanizam“, <https://phaidrabg.bg.ac.rs>, Političke perspektive, časopis za istraživanje politike, 2013, Vol 3, No. 3, str. 22 (10.04.2024).

---

od zaborava početka tako što se vraćaju na svoje ustanove (*ordini*), na zakone koji su uspostavili poredak, jer se upravo pomoću tih zakona one ‘mogu često obnavljati (*rinovazione*)’.⁴⁰ Garancija države na kraju je narod. Vladalac je osiguran narodom kao *zdravim temeljima*. Suprotno poslovice koju Makijaveli navodi *da se kuća ne zida na blatu*, upravo suprotno tvrdi – da vladalac ne treba da se boji unutrašnjih zavera (velikaši), jer mu je narod prijatelj, a suzbijena je i spoljna opasnost neprijatelja silom naroda.

U *Vladaocu* Makijaveli otvoreno govori o sili i nasilju kao načinima konstituisanja novih država. Ovde ćemo izneti neke primere upotrebe sile koji su naturalističkim prikazivanjem izazvali sablazan savremenika i kasnija karakterisanja Makijavelija kao đavoljeg učitelja, zabranu njegovih dela od strane crkve i određenje njegovog učenja terminom *makijavelizam*. U poglavlju VIII, *O onima koji su zločinstvom došli na vlast*, navodi primer iz antike, kralja Sirakuze Agatokla i savremeni Oliverota iz Ferma. Agatokle je osvojio vlast tako što je sazvao građane i bogataše pod izgovorom rešavanja državnih stvari, da bi naredio vojnicima da ih poubijaju. Oliveroto postupa na sličan način, saziva ugledne građane na politički sastanak i uz pomoć vojnika sve ih pobije. Obojica su imali vojničke karijere. Ovde nalazimo ona mesta koja su tumačena kao oznaka Makijavelijevog preporučivanja nasilja, propagiranja sile. A šta Makijaveli stvarno kaže? Koristeći biografski pristup za Agatokla navodi da je bio „veoma niskog i prezrenog roda“⁴¹, i dodaje da je osvojio vlast i imao dugu vladavinu, ali da mu ovo delo nije donelo čast. Nečasnost ovog dela Makijaveli pojačava, a može se reći i osuđuje postupak Agatokla rečima da: „Ne može se ipak nazivati vrlinom ubijanje svojih sugrađana, izdaja prijatelja, gaženje date reči, odsustvo saučešća i vere.“⁴² Komentarišući ove primere Makijaveli kaže da zla dela mogu biti upotrebljena dobro ili loše, a opet se i pita da li se zla dela uopšte mogu nazvati dobrim. Ako poredimo sa zločinom Romula i ubistvom brata, njega je opravdalo što vlast nije iskoristio za tiraniju već ju je predao senatu, čime se uspostavlja republika. Da to nije uradio, za Makijavelija bi ovaj čin predstavljalo obič-

---

40 I. Milenković, „Makijaveli i problem početka“, u časopisu *Theoria* 1, 2018, 61. str. 131-146.

41 N. Makijaveli, *Vladalac*, str. 39.

42 Isto, str. 35.

---

no ubistvo, a on bi ostao upamćen kao zločinac. Ovi delovi u *Vladaocu* su kratki. Makijaveli više govori o nasilju kod osvajanja, ali i tada ovodi ograničenja primene nasilja uvodeći svojevrsnu *ekonomiju nasilja*. Nasilje mora biti kratkotrajno, jednokratno. Ipak, teoretski rez koji čini Makijaveli u suprotnosti je sa filozofsko-političkim koncepcijama antike, kao i hrišćanske dogme. Platon i Aristotel, u duhu helenske etike, svoje teorije politike formulišu u periodu zenita atinske demokratije kada se u pojavi jednog heterogenog pokreta – sofista – teorija okreće prema problemima čoveka i polisa. Mitologija i religija više nisu autoritet ustanovama, čovek je mera svih stvari kako je govorio Protagora, građani donose i menjaju zakone a znanje postaje praktičko, oblast ljudskih poslova. Tradicija uokvirena kontekstom aristokratije dovodi se u pitanje demokratijom agore. Kroz problem *physis – nomos*, univerzalno važećeg i onog partikularnog određenog u sporovima i borbi argumenata, znanje postaje nešto što se može naučiti, veština, *techné*. Sofistika negovanjem retorike kao veštine pobeđivanja u sporovima, gde i loš argument može da pobeđi, dovodi do relativizacije istine, normi. Progresivnost njihovog delovanja bila je u demokratizaciji znanja. Oni kao učitelji ulaze u narod i može se reći političko znanje tu nije više stvar elite već je dostupno svima (koji mogu da plate – sofisti su prvi naplaćivali poučavanje). Platon svojom filozofskom koncepcijom i svojim idealnim sistemom suprotstavlja se relativizaciji, a kako nam nije namera razmatranje Platonove filozofije, razmotrićemo njegove političke koncepcije izražene u *Državi*. Razmatrajući najbolje moguće uređenje, on polazi od prirode čoveka i podele duševnih sposobnosti na razumski, srčani i čulni (deo), a u prvoj knjizi *Države* pokušava odrediti pojam pravednosti kod pojedinca da bi prešao na koncept države kao lakši način za odgovor na pitanje šta je to pravednost. Država se tako pokazuje kao uvećani čovek. Filozof je vladar kao najumniji i koji jedini može da se uzdigne do sveta ideja u njihovom čistom obliku, čuvari predstavljaju srčani deo i oni kao ratnici brinu o bezbednosti, a narod, najveći deo u državi kao oličenje strasti, požude podređen je vladaru. Samu pravednost u državi Platon određuje kao specijalizaciju rada, svako obavlja svoj posao. Platon, u suprotnosti sa iskustvom polisa, uspostavlja jedno kastinsko društvo, egalitarno, ukidanjem privatnog vlasništava (čuvari). Ali polazeći od etike znanja i transcendentnosti Dobra, Pravde, Lepote (ideje), on ne može da reši problem realizacije ideja u pojavnom svetu. Njegova etička struktura pada na pitanju: zašto

---

bih odabrao da budem dobar, a ne loš ili zao. U desetoj knjizi *Države*, on, u skladu sa teorijom *seljenja duša*, uvodi na drugom svetu pakao i mučenje kao kaznu za nepravedne, čime napušta tlo filozofije i ulazi u teogoniju. „On je video kako duše, kad im se presudi, odlaze kroz otvore, jedan nebesni i jedan zemljin, i kako se kroz druga dva otvora ponovo vraćaju: iz zemlje, pune blata i prašine, a iz drugog otvora čiste.“⁴³

Aristotel etiku i politiku, što je za njega jedno, svrstava u praktičko znanje koje je drugačije od naučnog saznanja, čime njegova teorija bitno odudara od Platona, a čitajući *Nikomahovu etiku* i *Politiku* možemo ih posmatrati i kao kritiku Platonove teorije, jer na mnogo mesta argumentovano se spori sa njegovim stavovima. Aristotel i etičko i političko vraća na zemlju, u svet ljudskih poslova. Njegov pristup etičkopoličkim temama je realizam pa i *Nikomahova etika* započinje ispitivanjem mnjenja, *doxa*, o tome šta je najveće dobro, a to bi bilo po mišljenju većine blaženstvo. Ali za nekoga je to uživanje, a za nekog bogatstvo. Aristotel, suprotno Platonu, ne polazi od transcendentne ideje Dobra, već od pojavnog, različitih ljudi u različitim uređenjima. Ovo je bitno naglasiti, jer Aristotel ne razmatra moralno u odnosu na pojedinca već u društvu, zajednici. Kako u polisu čovek je i domaćin u svom domaćinstvu, ali i građanin polisa, to su i različiti odnosi u društvu. Način vladanja u domaćinstvu o odnosu na ženu, decu i robove, koje je formirano na nejednakosti i zavisnosti, za Aristotela je različit od odnosa u polisu, gde su svi jednaki.⁴⁴ Kako želimo istaći u kratkim crtama, s obzirom na temu rada, navešćemo da Aristotel svoju etiku zasniva na slobodnoj volji, koja je vođena razumom, i meri, znači ne na Sokratovom znanju kao uslovu etike, nego na delatnosti, praksi. Sama praksa formira moralnog građanina kao i polis. Kao što čovek svojom voljom bira sredinu između krajnosti, što je vrlina; na primer *hrabrost je sredina između plašljivosti i pomamne smelosti*, tako i pravednost za jedno društvo određuju građani polisa, ona se formira u praksi a nije data kao neki ideal (koji je obično dalek i obično služi za opravdanje neidealnih praksi). „Ali ni svi ljudski problemi nisu predmet naših odluka. Nijedan Lakedemonjanin na primer, ne razbija glavu koje bi

---

43 Platon, *Država*, Dereta, Beograd, 2017, str. 259.

44 Posebno vredno razmatranje Aristotelovog poimanja politike, određenja čoveka i uređenja polisa nalazi se u knjizi Zorana Dimića, *Političke životinje i zver – O Aristotelovom zasnivanju filozofije politike*.

---

državno uređenje odgovaralo Skitiji, jer mi ne možemo (u takvim slučajevima) uticati ni na koje rešenje.⁴⁵ „Dok Platonovo bavljenje filozofijom politike možemo najsazetije opisati kao sistemski pokušaj da se uprkos divergentnoj političkoj praksi obrazuje jedan idealan obrazac prema kome treba oblikovati svaki politički poredak, dotle Aristotelovo bavljenje ovom oblašću možemo označiti kao uporno i neprestano nastojanje da se svaki pojedinačni politički poredak uzme kao jedinstveni svet za sebe i kao polazna tačka promišljanja filozofije politike, uprkos nametljivom diktatu postojećih teoretskih pogleda da se različiti politički sistemi sagledaju i shvate prema generalnim obrascima.“⁴⁶

Vidimo da Makijaveli teoretski politiku omeđava suprotno od platonizma, ali i od Aristotela, jer ipak u njegovom određenju političkog nema mesta ni transcendentnim obrascima ideala, ali ni politici kao identitetu moralnog pojedinca i društva. Ipak, Aristotel svojim realizmom i davanjem primata praksi kao i slobodnoj volji blizu je Makijavelija. Bitna pak razlika je i kontekst *polisa* kao neposredne demokracije i Makijavelijeve Firence republikanskog karaktera.

CILJ OPRAVDAVA SREDSTVO ILI SVRHA POSVEĆUJE CILJ (*FINIS SANCTIFIKAT MEDIA*)

Problem političkog legitimiteta kod komentatora Makijavelija jeste gledanje politike bez moralne komponente. Makijaveli se optužuje za imoralizam ili kao savetnik tirana. Deviza *cilj opravdava sredstvo* se pripisivala Makijaveliju kao logični sled njegovog učenja. Kod Makijavelija ne nalazimo više ciljeve koji bi opravdavali sredstva, a ova premisa se može postaviti i kao pitanje – a šta opravdava cilj? Dalje, pitanje je šta ako se ne slažemo sa ciljem. Ivan Matić ističe legitimitet opšteg dobra, što predstavlja uže tumačenje ciljeva i sredstava i rešava moralni problem Makijavelija. „Rešenje koje nudi predstavlja kriterij političkog opravdanja malo problematčnih postupaka na osnovu opšteg dobra formulisan gornjom maksimumom.“⁴⁷ Ako cilj može biti do-

---

45 Aristotel, *Nikomahova etika*, Kultura, Beograd, 1970, str. 36.

46 Z. Dimić, *Političke životinje i zveri – O Aristotelovom zasnivanju filozofije politike*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2022, str. 141.

47 I. Matić, „Da li cilj zaista opravdava sredstvo?“, <https://www.ips.ac.rs/publications>, Srpska politička misao, Vol. 76, br. 2, 2022, str. 153 (21.04.2024.).

---

hvaćen na samo jedan način onda je taj način opravdan. Moralni problem kod Makijavelija analizira i Slobodan Jovanović koji uočava šire i uže tumačenje *makijavelizma*. „Može se razumeti da državu odnosno njene organe ne vezuju nikakvi moralni principi.“⁴⁸ Država ne može primenjivati etička pravila koja važe u društvu. Država ima pravo da zatvori ili ubije pojedinca što nije moralno. Tumačenja Makijavelija kao teoretičara politike kao tehnike, osvajanja i zadržavanja vlasti, nalazimo kod Slavka Kovačića: „I u *Vladaocu* i u *Raspravama o prvih deset knjiga Tita Livija*, on daje vrlo konkretne savete vladarima – o postupanju u određenim situacijama – ukoliko žele da postignu ciljeve koje su sebi zadali.“⁴⁹

Maksimu *cilj opravdava sredstvo* pokušaćemo da analiziramo u teoriji jezuitizma, njihovim postavkama o upotrebi sredstava i ciljeva kroz pitanje: da li je makijavelizam prisutniji u njihovoj doktrini u odnosu na Makijavelija. Naznačujemo da o povezivanju jezuitizma i navedene maksime u teoriji postoje oprečna mišljenja, kritički o prihvatanju maksime cilj opravdava sredstvo kod jezuita nalazimo kod Matijasa Rajhmana (*Matthias Reichmann*), Jozefa Mauzbaha (*Joseph Mausbach*), ali sadržajnije istraživanje o istorijskim izvorima kao i etičko-političkom učenju isusovaca prevazilazi temu ovoga rada. Osvrnućemo se na neke teze Nikole Miloševića, a u kontekstu poređenja sa teorijom Makijavelija. Red je osnovan 1534. u Parizu kao reakcija na protestantizam u cilju učvršćivanja primata katoličanstva, a posebno autoriteta pape. Nit vodilja za razumevanje upotrebe sredstava u ostvarivanju ciljeva jezuita ogleđa se u opisu susreta Lojole (*Ignacio de Loyola*), osnivača reda, sa Mavarom na putu u Jerusolim. Mavar u razgovoru sa Lojolom spori se u pitanju nevinosti Device Marije (bezgrešno začće), tvrdnjom da je ona možda i mogla zaneti bez muškarca, ali da nije mogla ostati devica u toku poroda. Lojola kaže da je odmah hteo ubiti Mavara (nije uspeo argumentima oboriti tezu), braneci čast Gospe, mislio je da „zbog onoga što je rekao dadne nekoliko udaraca bodežom“.⁵⁰ Upotreba nasilja se navodi kao podrazumevajuća u odbrani svoga učenja. Ono što jezuiti imperativno proklamuju je i apsolutna

---

48 S. Jovanović, *Iz istorije političkih doktrina*, BIGZ, Beograd, 1990, str. 141

49 S. Kovačić, *Od prakticanja k „tehniciranju“ politike*, Filozofska istraživanja 107, God. 27., Sv. 3, str. 609 – 610.

50 I. De Loyola, *Načela jezuita*, NIRO Mladost, Beograd, 1987, str. 152.

---

poslušnost prema starešinama. Razmatrajući načine primene sredstava Lojola je nedvosmislen. Poželjna su sva sredstva pa čak i ona đavol-ska. „U svim većim razgovorima u kojima nekog želimo pridobiti za služenje Bogu našem Gospodinu, imajmo s drugim isti način koji ima neprijatelj s dobrom dušom, ali on sve zbog zla a mi sve zbog dobra.“⁵¹ Korišćenje neprijateljskih sredstava a neprijatelj se zna (Đavo, Sotona) opravdava se višim ciljem, verom. Sredstva se *posvećuju* ukoliko su u interesu jezuitskog reda, papske vlasti, hrišćanskih dogmi. Makijavelizam pripisivan Makijaveliju sada se otvoreno propoveda. Gaženje moralnih normi se izričito zahteva. „Ako sveštenik propuštajući iskušanju, zlostavlja ženu i ona razglasi šta se desilo i tako ga obesčasti, on je može ubiti da izgubi sramotu.“⁵² Jezuiti svojim učenjem i istinu određuju kao načelo koje određuje sveštenečki autoritet, „Trebalo da za ono što nam se čini bijelim uvijek smatramo i vjerujemo da je crno ako tako izrekne crkveno poglavarstvo“.⁵³ Nikola Milošević je teoretski, distinkcijom *akseološke i prakseološke perspektive* u tumačenju jezuitizma i makijavelizma pokazao da je maksima *cilj opravdava sredstvo* pripadajuća jezuitizmu u tome što oni svoje učenje zasnivaju na hrišćanskim moralnim vrednostima, akseološkom području. Milošević teorijsku postavku jezuita, opravdavanje ciljeva samim njihovim postojanjem i postavljanjem od strane partikularne grupe sa svojim sistemom vrednosti navodi kao određenje totalitarnih sistema i ideologija. Kod Makijavelija upravo suprotno, njegova teorija počiva na praksi, prakseološkoj ravni gde se kritika upotrebe sredstava može kritikovati samo sa pozicije efikasnosti upotrebe sredstava, a ne sa vrednosnog stanovišta. „Prakseologa, međutim, problem sredstava zanima jedino ukoliko su ona adekvatna ili neadekvatna cilju kome teži.“⁵⁴

ZAKLJUČAK

Učenje Nikola Makijavelija potreslo je iz temelja ne samo njegovo doba, već je aktuelno i danas, izdržalo je probu vremena, ali i tumačenja, iskrivljenja samom svojom slojevitošću, zagonetnošću, stilom

---

51 Isto, str. 40.

52 E. Paris, *Tajna istorija jezuita*, Metaphysica, Beograd, 2010, str. 85.

53 I. De Loyola, *Načela jezuita*, str. 85.

54 N. Milošević, *Marksizam i jezuitizam*, Prolaz, Beograd, 1985, str. 76.

pisanja. I danas imamo nevolje s Makijavelijem i postavlja se pitanje čitanja i razumevanja njegovog dela. U radu smo istraživali njegove spise kroz paradigmu nove metode u pristupu politici, što je rezultiralo krajem klasične političke teorije i uvodom u *modernu*. U njegovom učenju smo na tragu savremenih autora izneli one momente koji Makijavelija pokazuju kao filozofa politike koji u realnom političkom prostoru, države i zajednice, otkriva političke istine, ne kao apsolutne, već u njihovoj relativnosti. Makijavelijevo poimanje čoveka najbliže je Aristotelovom *zoon politikon* – politička životinja. Samo u zajednici, državi kao okviru ispoljavanja ideologija, sukoba strasti i interesa, ispoljava svoje autentično biće. A ta zajednica je republika koja slobodom delovanja aktera omogućava da oni sami odrede šta je to dobro za njih. U radu smo izneli i određenja Makijavelija kao zagovornika tiranije (iako je taj izraz danas više prisutan u svakodnevnom manje u teoriji), koje je više stvar ideološkog zastranjivanja.

LITERATURA

- Arendt, H., *O nasilju*, Alexandria Press, Beograd, 2002.
- Aristotel, *Nikomahova etika*, Kultura, Beograd, 1970.
- Dimić, Z., *Političke životinje i zveri – O Aristotelovom zasnivanju filozofije politike*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2022.
- Đurić, M. N., *Istorija helenske etike*, BIGZ, Beograd, 1976.
- Grubiša, D., *Uvod u Machiavellija*, u *Izabrano djelo*, (priređio D.Grubiša), Globus, Zagreb, 1985.
- Jovanović, S., *Iz istorije političkih doktrina*, BIGZ, Beograd, 1990.
- Klasen, K. J., *Aretai i Virtutes*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Kovačić, „Od prakticanja k ‘tehniciranju’ politike“, *Filozofska istraživanja* 107, God. 27., Sv. 3, str. 595-612.
- Loyola, de I., *Načela jezuita*, NIRO Mladost, Beograd, 1990.
- Machiavelli, N., *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija*, u *Izabrano djelo*, (priređio D. Grubiša), Globus, Zagreb, 1985.
- Makijaveli, N., *Vladalac*, Javor izdavaštvo, Beograd, 2012.
- Marković, M., „Politika i tehnika u delu *Discoursi Makijavelija*“, u *Letopis Matice srpske*, knj. 467, sv. 5 (maj 2001), str. 666 – 679.
- Matić, I., „Da li cilj zaista opravdava sredstvo?, Problem moralnosti i legitimiteta u Makijavelijevoj političkoj misli“, <https://www.ips.ac.rs/publications>, Srpska politička misao, Vol. 76, No 3, 2013., str. 143-163 (prist. 20.10.2023).

-
- Milenković, I., *Pohvala neslozi-Makijaveli protiv makijavelizma*, Fedon, Beograd, 2018.
- Milenković, I., „Makijaveli i problem početka“, u časopisu *Theoria* 1, 2018, 61., str. 131-146.
- Milošević, N., *Marksizam i jezuitizam*, Prolaz, Beograd, 1985.
- Molnar, A., „Makijavelijev državnorezonski republikanizam“, Političke perspektive, časopis za istraživanje politike, Vol 3, No 3, 2013., str. 7-27.
- Paris, E., *Tajna istorija jezuita*, Metaphysica, Beograd, 2010.
- Perović, M. A., *Praktička filozofija*, Odsek za filozofiju, Filozofski fakultet-Novı Sad, 2004.
- Platon, *Država*, Dereta, Beograd, 2017.
- Simeunović, D., *Teorija politike-rider*, Udr. „Nauka i društvo“, Beograd, 2002.
- Vernan, Ž. P., *Poreklo grčke misli*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanović, Novi Sad, 1990.

ZORAN R. NIKOLIĆ

University of Belgrade, Faculty of Political Sciences

TROUBLES WITH MACHIAVELLI
THE RELATIONSHIP BETWEEN MEANS AND
GOALS IN POLITICS— DEVIL’S TEACHER OR
CORYPHEUS OF FREEDOM?

Abstract: This paper examines the political thought of Niccolò Machiavelli, often regarded as the foundation of modern political theory, in contrast to classical antiquity and Christianity. What is the *novum of Machiavelli’s teaching?* Politics as an area of *human affairs* in which rules are different now from the ancient identity of politics, as ethics and the Christian view of *God’s state*, are now framed as independent of everything external, superior. Machiavelli views politics from the perspective of realism in the field of political practice. In the context of the experience of dealing with politics in the Florentine Republic, and by introducing into the theory the terms: *power, authority, force, violence, virtue, and fortuna*, which he determines differently from tradition, politics is directed along new paths. The goal of our research is to analyze two opposing interpretations of Machiavelli’s works within the history of political thought. One tradition explains his theory as a *technique* in terms of successfully achieving goals in practice, framing politics as the

art of winning and retaining power regardless of means, which formed the term *Machiavellianism*. In contrast, some authors interpret Machiavelli as a thinker who observes politics from the perspective of the conflicting interests of citizens. What stands out as a breakthrough in political theory, by which Machiavelli transcends his time, is the identification of class conflicts as generators of state and community maintenance. For Machiavelli, the republic is the framework that most successfully ensures the freedom of action of actors. Our thesis posits that Machiavelli is not a *Machiavellian*. In the last chapter, we explore Jesuitism as the birthplace of *Machiavellianism*.

Keywords: Modernity, technique, Machiavellianism, goals, means, *virtu*, *fortuna*, Jesuitism

Primljeno: 7.2.2024.

Prihvaćeno: 7.6.2024.